

ลูกนิมิต: การอธิบายปริศนาธรรมผ่านลูกนิมิตวัดโพธิ์ชัยเสมาราม
ตำบลหนองแปน อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์*
Loknimit: Interpreting Dharma Symbolism through the Boundary
Stones of Wat Phochai Semaram, Nongpan Subdistrict,
Kamalasai District, Kalasin Province

พระครูสุขชัยมงคลกิจ สุคโต (การสำเนียง)
Phrakhru Suchaimongkon Sukato (Kansumneiang)
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus, Thailand
E-mail: suchaimongkon.2502@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายปริศนาธรรมที่ซ่อนอยู่ในลูกนิมิตอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมาราม ผลการศึกษา พบว่า อุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมารามเป็นสุนทรียศิลป์ที่เกิดจากการหลอมรวมวัสดุ ได้แก่ อิฐ หิน ปูน และทราย จนกลายเป็นงานพุทธศิลป์ที่งดงามวิจิตร มีคุณค่าทางศิลปกรรมและจิตวิญญาณ ก่อให้เกิดพลังศรัทธาและทำหน้าที่เป็น “ปูชนียเขต” หรือแดนแห่งบุญ ซึ่งเป็นวิสุคามสีมาอันศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนา

ลูกนิมิตของวัดมีลักษณะพิเศษคือ มีรูปทรงกลมคล้ายแก้วมณีหรือมณีรัตนเจดีย์ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 80 เซนติเมตร อันสื่อถึงหลักธรรมและพุทธกิจที่พระพุทธองค์ทรงประกอบจนครบ 80 พรรษา สีทองของลูกนิมิตเป็นสัญลักษณ์แห่งสิริมงคล ส่วนลวดลายคลื่นน้ำมหาสมุทรเปรียบเสมือนพระธรรม 84,000 พระธรรมชั้นที่พระองค์ทรงแสดงไว้เพื่อเกื้อกูลสรรพสัตว์

ปริศนาธรรมเหล่านี้ชี้ให้เห็นความหมายลึกซึ้งของการหลุดพ้นจากเครื่องพันธนาการทั้งปวง และมุ่งสู่บรมสุข คือความสุขอันนิรันดร์ในทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ลูกนิมิต; วัดโพธิ์ชัยเสมาราม; อุโบสถ

Abstract

This academic article aims to interpret the Dharma symbolism embedded in the Loknimit of the Ubosatha at Wat Phochai Semaram. The findings reveal that the Ubosatha of Wat Phochai Semaram represents an aesthetic creation formed through the integration of bricks, stones, cement, and sand into a remarkable piece of Buddhist architecture. Its refined beauty connects with spiritual sentiment, inspires faith, and establishes the site as a Punyakhet-a sacred field of merit recognized as a formal Wisungkhamshima boundary in Thai Buddhism.

The Loknimit itself is distinctively crafted in a spherical form resembling a celestial jewel (Manee Ratana), measuring approximately 80 centimeters in diameter. This symbolizes the eighty years of the Buddha's life and His completion of the Buddha's mission. The golden color of the Loknimit signifies auspiciousness, while the decorative ocean-wave motif metaphorically reflects the 84,000 Dharma teachings expounded by the Buddha.

These symbolic elements collectively convey profound Buddhist principles of liberation-freedom from all bonds and the attainment of supreme and eternal happiness.

Keywords: Loknimit; Wat phochai semaram; Ubosatha

1. บทนำ

ธรรมเนียมการฝังลูกนิมิตมีรากฐานสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ภายหลังจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาและมีผู้เลื่อมใสบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมาก พระองค์ได้ทรงส่งพระภิกษุเหล่านั้นออกไปเผยแผ่ธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ส่งผลให้พระภิกษุอยู่ห่างจากพระพุทธรองค์และขาดโอกาสในการฟังพระธรรมโดยตรง อีกทั้งมิใช่พระภิกษุทุกรูปจะบรรลุธรรมขั้นสูงสุด พระพุทธรองค์จึงทรงวางกุศโลบายให้มีการประชุมสงฆ์ เพื่อทบทวนพระธรรมวินัย แก้ไขปัญหา และประกอบสังฆกรรมสำคัญ อาทิ การสวดปาติโมกข์ การบรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน และปวารณากรรม เป็นต้น เพื่อให้การประกอบสังฆกรรมเป็นไปอย่างถูกต้องตามพระวินัย พระพุทธรองค์ทรงกำหนดให้สงฆ์กระทำสังฆกรรมภายในเขตสีมาหรือเขตแดนที่แยกออกจากฆราวาสอย่างชัดเจน ในระยะแรก การกำหนดสีมาอาศัยนิมิตตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา ป่าไม้ ต้นไม้ ก้อนศิลา หนทาง แม่น้ำ หรือแหล่งน้ำนิ่ง ซึ่งเรียกว่า นิมิต อย่างไรก็ดีตาม นิมิตตามธรรมชาติมักกำหนดขอบเขตได้ไม่แน่นอน จึงเกิดการพัฒนา นิมิตที่มีความถาวรและชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น คู บ่อ สระ และก้อนหิน จนพัฒนามาเป็น ลูกนิมิต ที่มีลักษณะเป็นก้อนหินทรงกลมดังที่ปรากฏในวัดไทยปัจจุบัน

การฝังลูกนิมิตจึงกลายเป็นพิธีกรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา อันเป็นสัญลักษณ์ของการกำหนดเขตวิสุงคามสีมาอันศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้สงฆ์สามารถประกอบสังฆกรรมได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ อีกทั้งยังถือเป็นมหากุศลที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าควรมีโอกาสได้ร่วมกระทำอย่างน้อยหนึ่งครั้งในชีวิต แม้ตามหลักพระวินัย การกำหนดสีมาจะเป็นกิจของสงฆ์โดยตรงแต่ในบริบทสังคมไทยอุโบสถมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบสังฆกรรมเท่านั้น หากยังเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ฆราวาสใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ จึงก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการทำบุญฝังลูกนิมิตการสร้างและบูรณะอุโบสถ รวมถึงศาสนสถานอื่นๆ ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างพระพุทธศาสนา ชุมชน และศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

ด้วยเหตุนี้ บทความวิชาการเรื่อง “ลูกนิมิต: การอธิบายปริศนาธรรมผ่านลูกนิมิตวัดโพธิ์ชัยเสมาราม” จึงมุ่งอธิบายความหมายเชิงลึกของลูกนิมิตในมิติของปริศนาธรรม สัญลักษณ์ ความเชื่อ คติธรรม และคุณค่าทางพุทธศิลป์ เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา หลักพระวินัย และศรัทธาของพุทธศาสนิกชนท้องถิ่น ตลอดจนทำความเข้าใจบทบาทของลูกนิมิตในฐานะสื่อทางธรรมที่ถ่ายทอดสาระทางจิตวิญญาณอย่างลุ่มลึกและทรงคุณค่า

2. ความรู้เกี่ยวกับลูกนิมิตอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมาราม

ลูกนิมิตอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมารามมีลักษณะโดดเด่น คือเป็นหินทรงกลมคล้ายแก้วมณีหรือมณีรัตน์ มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางเท่ากันทุกลูกคือประมาณ 80 เซนติเมตร จำนวนทั้งสิ้น 9 ลูก ลักษณะดังกล่าวมิได้เป็นเพียงรูปแบบทางกายภาพ หากแต่สะท้อน ปริศนาธรรม ที่เชื่อมโยงกับพุทธประวัติและหลักพระธรรมคำสอนอย่างมีนัยสำคัญ จำนวน 80 มีความหมายในเชิงพุทธประวัติ โดยสื่อถึงระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงประกอบพุทธกิจตลอด 80 พรรษา ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน อันเป็นการแสดงถึงความเพียร ความเสียสละ และพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงมีต่อเวไนยสัตว์ทั้งหลาย

นอกจากนี้ ยังปรากฏคติธรรมที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์สำคัญในวันตรัสรู้ กล่าวคือ เมื่อพระพุทธองค์ทรงอธิษฐานลอยผาทองคำโน่มแม่น้ำเนรัญชรา หากทรงสามารถตรัสรู้ได้ในวันนั้น ขอให้ผาทองลอยทวนกระแสน้ำ ปรากฏว่าผาทองลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไปถึง 80 ศอกก่อนจะจมลง ณ จุดกระแสน้ำวน เหตุการณ์ดังกล่าวถูกตีความในเชิงธรรมว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งพลังโพธิจิต การฝ่ากระแสกิเลสและการบรรลุพระโพธิญาณ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2567, หน้า 441) ซึ่งคติดังกล่าวถูกนำมาเชื่อมโยงกับการสร้างลูกนิมิตของวัดโพธิ์ชัยเสมารามอย่างสอดคล้องทางความหมาย

ในด้านวัสดุและรูปแบบลูกนิมิตของวัดสร้างขึ้นเป็นหินทรงกลมลงรักและปิดทองทั้งลูกสีทองเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล ความผ่องใส และพระบารมีตามคติพุทธศาสนา การร่วมปิดทองลูกนิมิตจึงเป็นพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าจะก่อให้เกิดอานิสงส์ ส่งเสริมปัญญา ความเจริญรุ่งเรือง และความ

สำเร็จในชีวิต ลวดลายที่ปรากฏบนลูกนิมิตเป็นลวดลาย คลื่นน้ำมหาสมุทร ซึ่งมีนัยทางธรรมอย่างลึกซึ้ง โดยเปรียบพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ ดุจมหาสมุทรที่เป็นแหล่งรวมสรรพสัตว์และเป็นบ่อเกิดแห่งชีวิตที่หลากหลาย ลวดลายดังกล่าวจึงสื่อถึงความกว้างใหญ่ไพศาล ลุ่มลึก และคุณค่าของพระธรรมที่เกื้อกูลสรรพสัตว์ (พระครูสุขขัยมงคลกิจ สุขโต, การสัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2567)

กล่าวโดยสรุป ลูกนิมิตของวัดโพธิ์ชัยเสมารามมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสัญลักษณ์ในการกำหนดเขตวิสุงคามสีมาเท่านั้น หากแต่เป็นสื่อเชิงพุทธศิลป์ที่ถ่ายทอดพุทธประวัติ พระธรรม และพระบารมีตั้งแต่การตรัสรู้จนถึงปรินิพพาน อีกทั้งยังทำหน้าที่เป็นเครื่องเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนระลึกถึงการบำเพ็ญเพียร การฝ่ากระแสกิเลส และการมุ่งสู่ความหลุดพ้นตามรอยพระพุทธองค์

3. ความหมายของลูกนิมิต

คำว่า นิมิต มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี-สันสกฤตว่า นิमितต หมายถึง เครื่องหมาย เหตุ ลาง หรือ สิ่งที่บ่งชี้ให้รู้ความหมายบางประการ ในบริบททางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในพระวินัย คำว่า นิมิต ถูกใช้ในความหมายเฉพาะเจาะจงมากขึ้น คือเครื่องหมายสำหรับกำหนดเขต วิสุงคามสีมา อันเป็นเขตแดนศักดิ์สิทธิ์ที่แยกออกจากชุมชนฆราวาส เพื่อให้ประกอบสังฆกรรมของพระสงฆ์ ตามพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้กำหนดนิมิตเพื่อใช้เป็นเครื่องหมายสีมาไว้ 8 ประการ ได้แก่ ภูเขา ศิลา ป่าไม้ ต้นไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ และน้ำนิ่ง ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2558) อย่างไรก็ตาม การใช้นิมิตที่เป็นธรรมชาติดังกล่าวมีข้อจำกัดหลายประการ อาทิ การเปลี่ยนแปลงตามสภาพแวดล้อม ความไม่แน่นอนของขอบเขต และความไม่ถาวรในระยะยาว ส่งผลให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการกำหนดเขตสีมา

ด้วยเหตุนี้ จึงเกิดพัฒนาการในการสร้างนิมิตที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อเพิ่มความมั่นคงและความชัดเจนของเขตแดนศักดิ์สิทธิ์ เช่น การขุดคู การทำบ่อ สระน้ำ และการใช้ก้อนหินเป็นเครื่องหมาย โดยเฉพาะก้อนหินทรงกลมซึ่งมีความแข็งแรง ทนทาน และมีรูปแบบชัดเจน จึงได้รับความนิยมสูงสุด และเรียกสิ่งนี้ว่า “ลูกนิมิต”

ลูกนิมิตโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นหินทรงกลม ขนาดมาตรฐานใกล้เคียงกับบาตรพระ หรือมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 ฟุต โดยจะถูกฝังไว้ใต้ซุ้มใบเสมารอบอุโบสถ ในระดับความลึกมากกว่า 1 เมตร เพื่อทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายกำหนดพัทธสีมาหรือเขตสีมาที่ผูกอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นพื้นที่บริสุทธิ์สำหรับการประกอบสังฆกรรมสำคัญ เช่น การอุปสมบท การสวดปาติโมกข์ และพิธีกรรมทางพระวินัยอื่น ๆ (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2563) ในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยการตั้งลูกนิมิตรอบ สิม หรืออุโบสถ เป็นลักษณะเฉพาะที่สะท้อนคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยว

กับพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน แม้ในบางพื้นที่จะไม่มีใบเสมาประดับอย่างชัดเจน แต่ลูกนิมิตยังคงทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายบอกเขตสีมาอย่างสมบูรณ์ และเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชุมชน (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2565)

ดังนั้น เมื่อนำมาพิจารณาในภาพรวม ลูกนิมิตมิได้เป็นเพียงก้อนหินสำหรับกำหนดขอบเขตทางกายภาพของอุโบสถเท่านั้น หากแต่เป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาที่แสดงถึงการคุ้มครองพระธรรมวินัย การรักษาความบริสุทธิ์ของสังฆกรรม และการเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์กับศรัทธาของพุทธศาสนิกชน อันสะท้อนบทบาทของลูกนิมิตในฐานะเครื่องหมายแห่งพระศาสนา ที่ดำรงอยู่ทั้งในมิติของกฎหมายพระวินัย วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชน

4. ความสำคัญของลูกนิมิต

ลูกนิมิตมีความสำคัญอย่างยิ่งทั้งในเชิงพระวินัยและในเชิงคติความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายที่เชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมวินัยกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนชาวพุทธอย่างกลมกลืน

1. ความสำคัญในเชิงพระวินัยในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์มีความจำเป็นต้องประชุมทำสังฆกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เช่น การสวดปาติโมกข์ การบรรพชาอุปสมบท การปวารณากรรม และสังฆกรรมอื่น ๆ เพื่อทบทวนพระธรรมวินัย แก้ไขปัญหาภายในคณะสงฆ์ และรักษาความบริสุทธิ์แห่งพระศาสนา พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติให้การประกอบสังฆกรรมต้องกระทำภายใน “เขตสีมา” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แยกออกจากเขตฆราวาสอย่างชัดเจน เพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนทางพระวินัยและให้สังฆกรรมสมบูรณ์ บริบูรณ์ตามพระธรรมวินัยการกำหนดลูกนิมิตจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องหมายกำกับเขตวิสุคามสีมาอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ขอบเขตพัทธสีมาเป็นที่ชัดเจน มั่นคง และไม่คลาดเคลื่อน อันเอื้อให้พระสงฆ์สามารถประกอบสังฆกรรมได้อย่างถูกต้องตามพระวินัย และทำให้สถานที่นั้นมีสถานะเป็นพุทธาวาสโดยสมบูรณ์

2. ความสำคัญในเชิงคติความเชื่อและวัฒนธรรมชาวพุทธในสังคมไทย โดยเฉพาะในบริบทของชุมชนชาวอีสาน การฝังลูกนิมิตมิได้จำกัดอยู่เพียงมิติทางพระวินัยเท่านั้น หากยังกลายเป็น “งานบุญใหญ่” ที่มีความสำคัญสูงในทางวัฒนธรรม เนื่องจากวัดหนึ่งสามารถมีอุโบสถได้เพียงหลังเดียว การฝังลูกนิมิตจึงเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวตลอดช่วงอายุของอุโบสถ ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าเป็นโอกาสในการสร้างมหากุศลอันยิ่งใหญ่การร่วมปิดทองและฝังลูกนิมิตถูกมองว่าเป็นการมีส่วนร่วมในการสร้างเขตวิสุคามสีมา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อพระสงฆ์ในการประกอบสังฆกรรมตลอดระยะเวลาการใช้งานของอุโบสถ และเป็นกุศโลบายที่มีอานิสงส์ยาวนาน (สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์, 2563) นอกจากนี้ การประกอบพิธียังต้องดำเนินการตามขั้นตอนทางพระวินัยอย่างเคร่งครัด เช่น การถอนสีมา การกำหนดเขตสีมาใหม่ และการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาให้ถูกต้องตามกฎหมายสงฆ์ ซึ่งยิ่งตอกย้ำความศักดิ์สิทธิ์และความหมายเชิงพิธีกรรมของลูกนิมิต ในมิตินี้ ลูกนิมิตจึงทำหน้าที่เป็นทั้งสัญลักษณ์แห่งการเริ่มต้นพื้นที่พุทธาวาสอย่าง

เป็นทางการ และเป็นทุนทางศรัทธาที่หล่อหลอมความสามัคคีของชุมชน ผ่านการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน พระสงฆ์ และผู้นำชุมชนในการสืบทอดพระพุทธศาสนา

โดยสรุป ความสำคัญของลูกนิมิตได้จำกัดอยู่เพียงบทบาทในการกำหนดเขตสังฆกรรมตามพระวินัยเท่านั้น หากยังสะท้อนความศรัทธา ความร่วมมือของชุมชน และการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่รองรับทั้งพิธีกรรมทางศาสนาและจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชน อันเป็นกลไกสำคัญในการธำรงและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างมั่นคง

5. ประเภทของลูกนิมิต

ลูกนิมิตในพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องตามบริบทของพระวินัยและสภาพสังคม โดยสามารถจำแนกประเภทได้เป็น 2 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ นิมิตตามธรรมชาติ และนิมิตที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งทั้งสองประเภทล้วนทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายกำหนดเขตวิสุงคามสีมา แต่มีคุณลักษณะและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน

ประการแรก นิมิตตามธรรมชาติ หมายถึง เครื่องหมายเขตสีมาที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ เช่น ภูเขา คีลา ต้นไม้ ป่าไม้ จอมปลวก หนทาง แม่น้ำ และน้ำนิ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้เป็นนิมิตในการกำหนดเขตสีมา ตามหลักพระวินัย ข้อดีของนิมิตประเภทนี้คือสอดคล้องกับธรรมชาติและไม่ต้องอาศัยการก่อสร้างของมนุษย์ อย่างไรก็ตาม นิมิตตามธรรมชาติมีข้อจำกัดในด้านความมั่นคงและความชัดเจน เนื่องจากอาจเปลี่ยนแปลง เคลื่อนย้าย หรือเสื่อมสภาพตามกาลเวลา ส่งผลให้เกิดความคลาดเคลื่อนในการกำหนดเขตสีมาในระยะยาว

ประการที่สอง นิมิตที่มนุษย์สร้างขึ้น เป็นผลจากการพัฒนานิมิตตามธรรมชาติให้มีความชัดเจนและคงทนมากยิ่งขึ้น โดยมนุษย์ได้สร้างเครื่องหมายกำหนดเขตสีมาขึ้นเอง เช่น คู บ่อ สระ และก้อนหิน ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็น ลูกนิมิต ที่มีลักษณะเป็นก้อนหินทรงกลม ได้รับความนิยมสูงสุด เนื่องจากมีความแข็งแรง เคลื่อนย้ายยาก มีขนาดและรูปแบบที่เป็นมาตรฐาน และสามารถกำหนดตำแหน่งเขตสีมาได้อย่างชัดเจนและถาวร (ญาณพล ภิขุ, 2559)

โดยทั่วไป การกำหนดเขตพัทธสีมาจะใช้ลูกนิมิตจำนวน 9 ลูก ประกอบด้วย ลูกนิมิตเอก 1 ลูก ฝังไว้ภายในอุโบสถซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเขตสีมา และลูกนิมิตรองนอกอีก 8 ลูก ฝังไว้ตามทิศทั้งแปด เพื่อกำหนดขอบเขตวิสุงคามสีมาอย่างสมบูรณ์ ระบบลูกนิมิตทั้งเก้านี้ไม่เพียงตอบสนองต่อความถูกต้องตามพระวินัยเท่านั้น หากยังสะท้อนความเป็นระเบียบทางสถาปัตยกรรม และคติธรรมที่เชื่อมโยงศูนย์กลางกับทิศทั้งแปด อันเป็นสัญลักษณ์ของความสมดุลและความครบถ้วนในจักรวาลทางพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุป ประเภทของลูกนิมิตสะท้อนพัฒนาการจากการอาศัยธรรมชาติสู่การสร้างสัญลักษณ์ทางศาสนาโดยมนุษย์ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์แห่งพระวินัย ความมั่นคงของเขตพุทธาวาส และการสืบทอดคติ

ความเชื่อทางพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบสืบมาจนถึงปัจจุบัน

6. ลักษณะของลูกนิมิต

โดยทั่วไป ลูกนิมิตมีลักษณะเป็นก้อนหินอัคนีที่ถูกสกัดแต่งให้มีรูปทรงกลม มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 30–38 เซนติเมตร หรือประมาณ 1 ฟุต (1 ศอก) ลูกนิมิตจะถูกฝังไว้ใต้ซุ้มเสมา โดยลึกจากระดับผิวดินประมาณ 1 เมตร เพื่อใช้เป็นเครื่องหมายกำหนดเขตพัทธสีมา อันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับพระภิกษุสงฆ์ในการประกอบสังฆกรรมสำคัญ เช่น การอุปสมบท การสวดปาติโมกข์ และการประชุมสงฆ์ตามพระวินัย

จากหลักฐานทางโบราณคดีและชาติพันธุ์วัฒนธรรม พบว่าลูกนิมิตในอดีตบางพื้นที่ โดยเฉพาะในภูมิภาคอีสาน มีลักษณะเป็นก้อนหินทรงรีคล้ายไข่ สอดคล้องกับวัสดุและรูปแบบการสกัดหินตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ต่อมาเมื่อคตินิยมและเทคนิคการก่อสร้างพัฒนาขึ้น ลูกนิมิตที่พบในปัจจุบันจึงมักเป็นก้อนหินทรงกลม สีดำหรือสีเทา ซึ่งเป็นลักษณะที่มีความแข็งแรงและทนทานมากกว่า

นอกจากนี้ ลูกนิมิตมักถูกปิดทองคำเปลวโดยรอบทั้งลูก อันเป็นการเพิ่มคุณค่าในเชิงสิริมงคลและตอกย้ำสถานะของลูกนิมิตในฐานะวัตถุศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระพุทธศาสนา การปิดทองยังสะท้อนความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อเขตวิสุงคามสีมา ซึ่งเป็นพื้นที่บริสุทธิ์สำหรับการดำรงพระธรรมวินัยลักษณะสำคัญของลูกนิมิตจึงมิได้อยู่เพียงรูปทรง ขนาด หรือวัสดุเท่านั้น หากยังรวมถึงตำแหน่งการฝังและหน้าที่ในการกำหนดขอบเขตอุโบสถหรือโบสถ์ให้มีความชัดเจน เพื่อให้พระสงฆ์สามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวประกอบสังฆกรรมได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ตามหลักพระวินัย (พจนานุกรมฉบับมติชน, 2565, หน้า 8) อันสะท้อนให้เห็นว่า ลูกนิมิตเป็นทั้งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม พิธีกรรม และสัญลักษณ์เชิงพุทธศาสนาที่หลอมรวมมิติวัตถุและมิติทางจิตวิญญาณเข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น

7. ความสัมพันธ์ของลูกนิมิตกับอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมาราม

อุโบสถของ วัดโพธิ์ชัยเสมาราม นับเป็นโบราณสถานสำคัญในบริเวณเมืองฟ้าแดดสงยาง โดยมีข้อสันนิษฐานว่าเกี่ยวเนื่องกับวัดโบราณในสมัยขอม หลักฐานสำคัญคือการค้นพบใบเสมาหินขนาดใหญ่ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เด่นของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใบเสมาหลายหลักได้รับการแกะสลักภาพพุทธประวัติและชาดกอย่างวิจิตรงดงาม สะท้อนทั้งคติความเชื่อและพัฒนาการทางพุทธศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เสมาหินภาพพิมพ์พิลาป” ซึ่งปรากฏภาพพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงเสด็จกลับจากกรุงกบิลพัสดุ์ โดยมีพระเจ้าสุทโธทนะ พระราหุล และนางยโสธราเข้าเฝ้าแสดงสักการะผ่านการสยายพระเกศาถวายบูชาพระบาทพระพุทธรองค์ ภาพดังกล่าวสะท้อนความหมายเชิงสัญลักษณ์ของศรัทธา ความกตัญญู

และการบรรลุลหรรณ อันเป็นการหลอมรวมมิติของศิลปะ ความเชื่อ และพระธรรมคำสอนเข้าไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน

ในกระบวนการผูกสีมาและฝังลูกนิมิตของอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมาราม ปรากฏความสัมพันธ์ในสองมิติสำคัญ ได้แก่ มิติด้านพระวินัยและมิติด้านวัฒนธรรมประเพณี ในด้านพระวินัย การผูกสีมาเป็นการกระทำตามพระพุทธานุญาต เพื่อกำหนดเขตพัทธสีมาอันบริสุทธิ์และถูกต้องสำหรับการประกอบสังฆกรรมของพระสงฆ์ขณะที่ในมิติทางวัฒนธรรมประเพณีงานบุญผูกสีมาฝังลูกนิมิต ทำหน้าที่เป็นกลไกที่เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างกุศลและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

อุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมารามมีการฝังลูกนิมิตจำนวนทั้งสิ้น 9 ลูก โดยฝังรอบอุโบสถทั้งสี่ทิศ ทิศละ 2 ลูก รวมเป็น 8 ลูก และมีลูกเอกอีก 1 ลูกฝังไว้บริเวณกึ่งกลางอุโบสถ เมื่อประกอบพิธีผูกสีมา พระสงฆ์จตุรกรสงฆ์จำนวน 4 รูป จะทำการเดินตรวจลูกนิมิตตามทิศต่างๆ โดยเริ่มจากทิศตะวันออกและเวียนขวาจนครบทั้ง 8 ลูก เรียกว่า สวดทักษิณมาเพื่อเชื่อมโยงแนวณิมิตให้เป็นเขตสีมาเดียวกัน จากนั้นจึงกลับเข้าสู่การประชุมสงฆ์ภายในอุโบสถ สวดประกาศสีมาอีกครั้ง ก่อนดำเนินการตัดลูกนิมิตลงหลุม กลบดิน และก่อฐานฐานใบเสมาตั้งครอบเหนือจุดที่ฝังลูกนิมิต

จากกระบวนการดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างลูกนิมิต ใบเสมา และอุโบสถของวัดโพธิ์ชัยเสมาราม จึงมิได้เป็นเพียงความสัมพันธ์เชิงกายภาพด้านสถาปัตยกรรม หากแต่ก่อรูปเป็น “ระบบสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา” ที่ทำหน้าที่กำหนดและสื่อสารขอบเขตวิสุทธคามสีมาอย่างชัดเจน ทำให้ผู้พบเห็นสามารถรับรู้ได้โดยง่ายว่าพื้นที่ใดเป็นเขตสังฆกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ของสงฆ์

8. วิเคราะห์ปรีศนาธรรมในลูกนิมิตวัดโพธิ์ชัยเสมาราม

ลูกนิมิตของอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมารามมีลักษณะโดดเด่น คือมีขนาดค่อนข้างใหญ่ โดยมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 80 เซนติเมตร และมีรูปทรงกลมคล้ายแก้วมณีหรือมณีรัตน ในเชิงปรีศนาธรรมขนาดของลูกนิมิตดังกล่าวถูกตีความเชื่อมโยงกับพระชนมายุ 80 พรรษาของพระพุทธเจ้า อันเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธกิจอย่างสมบูรณ์จนถึงการเสด็จดับขันธปรินิพพาน สื่อถึงความครบถ้วนบริบูรณ์ของพระพุทธกิจและพระธรรมวินัยในโลกสีทองที่ปิดทับทั่วทั้งลูกนิมิตสะท้อนคติความเชื่อด้านความเป็นสิริมงคล ความรุ่งเรือง และความสูงค่า ในบริบทของพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สีทองยังเปรียบได้กับความผ่องใสแห่งศีล สมาธิ และปัญญา การที่พุทธศาสนิกชนร่วมกันปิดทองลูกนิมิตจึงมีนัยเชิงสัญลักษณ์เสมือนการเคลือบเขตพัทธสีมาด้วยศรัทธาและกุศลกรรมของตนเอง สื่อถึงความตั้งใจร่วมกันในการบำรุงรักษาและธำรงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและยั่งยืน

ลวดลายผิวลูกนิมิตที่ปรากฏเป็นลักษณะคลื่นโดยรอบ สามารถตีความเชื่อมโยงเชิงปรีศนาธรรมกับคลื่นน้ำในมหาสมุทร อันสัมพันธ์กับคติพระธรรม 84,000 พระธรรมขันธ์ มหาสมุทรนี้มีรสเค็มเพียง

รเดียว แต่สามารถรองรับความหลากหลายของสรรพชีวิตนั้นได้ พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็มีรูปแบบและวิธีการสั่งสอนที่หลากหลายฉนั้น หากแต่ล้วนมีจุดหมายร่วมคือความดับทุกข์ ลวดลายคลื่นบนลูกนิมิตจึงเปรียบเสมือนการเคลื่อนไหวของสัจธรรมที่แผ่ซ่านและซึมซาบเข้าสู่ชีวิตผู้คนอย่างไม่สิ้นสุด

นอกจากนี้ ปรีชาธรรมของลูกนิมิตยังสามารถเชื่อมโยงกับหลักอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นทางสายกลางที่นำผู้ปฏิบัติออกจากกองทุกข์ ผ่านองค์ประกอบทั้งสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เมื่อนำมาพิจารณาพร้อมกับความหมายเชิงสัญลักษณ์ของลูกนิมิต จะเห็นได้ว่าการเคลื่อนจากนอกเขตสีมาเข้าสู่ภายในเขตสีมา เปรียบเสมือนการเคลื่อนจากชีวิตที่ยังถูกครอบงำด้วยตัณหาและอวิชชา เข้าสู่พื้นที่แห่งการปฏิบัติธรรมที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นอย่างแท้จริง

ในทำนองเดียวกัน แนวคิดเรื่องโลกุตตรธรรม 9 ซึ่งประกอบด้วยมรรค 4 ผล 4 และนิพพาน 1 สะท้อนเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติธรรม คือการทำให้จิตหลุดพ้นจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง ปรีชาธรรมที่ซ่อนอยู่ในรูปทรง สีเส้น และลวดลายของลูกนิมิตวัดโพธิ์ชัยเสมาราม จึงมิใช่เพียงความงามเชิงรูปธรรม หากแต่เป็นการเชื้อเชิญให้ผู้ศรัทธาไคร่ครวญถึงเส้นทางแห่งการก้าวพ้นจากโลกียธรรมไปสู่โลกุตตรธรรม อันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

9. สรุป

อุโบสถของวัดโพธิ์ชัยเสมาราม เป็นศาสนสถานสำคัญที่สะท้อนความเชื่อมโยงของพระพุทธศาสนาในหลากหลายมิติ ทั้งด้านพระวินัย ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีความโดดเด่นทั้งในฐานะวัดโบราณที่สัมพันธ์กับเมืองฟ้าแดดสงยางในสมัยขอม และในฐานะพื้นที่ประกอบสังฆกรรมของคณะสงฆ์ร่วมสมัย ความสำคัญของอุโบสถจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หากยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่หล่อหลอมศรัทธา วิถีชีวิต และอัตลักษณ์ของชุมชนในจังหวัดกาฬสินธุ์อย่างต่อเนื่อง

การศึกษาปรีชาธรรมผ่านลูกนิมิตของอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมาราม ทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของลูกนิมิตที่มีขนาดใหญ่ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 80 เซนติเมตร มีรูปทรงกลมคล้ายแก้วมณีหรือมณีรัตนะ ปิดทองทั้งลูก และประดับด้วยลวดลายคลื่นน้ำมหาสมุทร ซึ่งสามารถตีความเชื่อมโยงกับพระชนมายุ 80 พรรษาของพระพุทธเจ้า การบำเพ็ญพุทธกิจอย่างสมบูรณ์ และคติพระธรรม 84,000 พระธรรมชั้นดี ตลอดจนความหมายเชิงสัญลักษณ์ด้านความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง และการมุ่งสู่ความหลุดพ้นจากกองทุกข์เมื่อพิจารณาพร้อมกับหลักอริยมรรคมีองค์ 8 และโลกุตตรธรรม 9 ลูกนิมิตจึงมิใช่เพียงเครื่องหมายกำหนดเขตสีมาเท่านั้น หากแต่เป็นสื่อกลางทางสัญลักษณ์ที่เอื้อให้ผู้ศรัทธาได้ทวนระลึกถึงเส้นทางแห่งการปฏิบัติจากโลกียธรรมสู่โลกุตตรธรรม บทความนี้จึงก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในการตีความ

ลูกนิมิตในฐานะปริศนาธรรมที่ซ่อนอยู่ในรูปทรง สี สัน และลวดลายของวัตถุศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสามารถนำไปต่อยอดในการศึกษาด้านศิลปะพุทธศาสนา วัฒนธรรมชุมชน และการพัฒนากิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างมีนัยสำคัญ

10. องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาลูกนิมิตอุโบสถวัดโพธิ์ชัยเสมาราม สามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญได้ 4 ประการ ดังนี้ 1) ลูกนิมิตในฐานะ สัญลักษณ์ทางธรรม มากกว่าวัตถุทางสถาปัตยกรรม จากเดิมที่ลูกนิมิตมักถูกทำความเข้าใจเพียงในฐานะเครื่องหมายกำหนดพัทธสีมา การวิเคราะห์รูปทรง ขนาด สีทอง และลวดลายคลื่นน้ำมหาสมุทร ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า ลูกนิมิตทำหน้าที่เป็นตัวบทเชิงสัญลักษณ์ที่ถ่ายทอดพุทธธรรม เช่น พระชนมายุ 80 พรรษาของพระพุทธเจ้า คติพระธรรม 84,000 พระธรรมขันธ์ และแนวคิดเรื่องความลุ่มลึกของพระธรรมคำสอนดุษฎีมหาสมุทร 2) ลูกนิมิตในฐานะกลไกเชื่อมโยงพิธีกรรม ศรัทธา และชุมชนพิธีผูกสีมาและฝังลูกนิมิตได้เป็นเพียงการปฏิบัติตามพระวินัย หากยังสะท้อนบทบาทของวัตถุศักดิ์สิทธิ์ในการสร้างพลังร่วมของชุมชน ส่งเสริมศรัทธา ถ่ายทอดความรู้ทางพระพุทธศาสนา และหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ว่า ลูกนิมิตทำหน้าที่เป็น ศูนย์รวมวิถีพุทธของชุมชน 3) การตีความลูกนิมิตผ่านอริยมรรคมีองค์ 8 และโลกุตตรธรรม 9 กรอบคิดใหม่เชิงพุทธปรัชญา การนำหลักธรรมระดับสูงมาใช้ตีความลูกนิมิต ทำให้เห็นว่าวัตถุทางศาสนาสามารถทำหน้าที่เป็นแผนที่ภายในที่เชื่อมจากรูปธรรมสู่การปฏิบัติธรรมขั้นลึก โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตตามศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อมุ่งสู่โลกุตตรธรรม องค์ความรู้นี้ช่วยขยายขอบเขตการศึกษาพุทธศาสนาจากเชิงตัวบทไปสู่การศึกษาเชิงประสบการณ์และสัญลักษณ์ 4) ลูกนิมิตในฐานะเครื่องสร้างความหมายใหม่ให้พื้นที่ศาสนากะบวนการฝังลูกนิมิตและการผูกสีมาทำให้พื้นที่อุโบสถเปลี่ยนสถานะจากพื้นที่ทั่วไปสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ผ่านกระบวนการสร้างความหมาย องค์ความรู้นี้ชี้ให้เห็นว่า ลูกนิมิตทำหน้าที่เป็นตัวเปิดมิติทางจิตวิญญาณ ช่วยให้การประกอบสังฆกรรมดำเนินไปอย่างบริสุทธิ์ และเปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชนเข้าถึงธรรมได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

สรุปองค์ความรู้ลูกนิมิตมิใช่เพียงเครื่องหมายกำหนดเขตสีมา หากเป็นสัญลักษณ์ทางธรรมที่สื่อพลังศรัทธา ถ่ายทอดพุทธปรัชญาผ่านรูปทรง สี และลวดลาย ทำหน้าที่เชื่อมโยงพิธีกรรมกับชุมชนสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และเปิดช่องทางให้ผู้ศรัทธาเข้าถึงอริยมรรคและโลกุตตรธรรมผ่านสัญลักษณ์ที่จับต้องได้ องค์ความรู้นี้จึงช่วยขยายความเข้าใจลูกนิมิตจากวัตถุทางศาสนาไปสู่มิติทางความหมาย จิตวิญญาณ และวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างเป็นระบบ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2546). *ที่มาของประเพณีการฝังลูกนิมิตในสมัยพุทธกาล*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- ญาณพล โภกขุ. (2559). การผูกพัทธสีมา. *สารนครศรีธรรมราช*, 46(7), 14-22.
- พจนานุกรมฉบับมติชน. (2547). *ฉบับที่ระลึกในงานเปิดตัว*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539). *คำสอนเป็นกลาง ปฏิบัติสายกลาง ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *ความหมายของลูกนิมิต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2558). *พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2563). *เหตุแห่งบุญ 6 อาณิสสในการร่วมทำบุญฝังลูกนิมิต*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2567). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ*. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2565). *ลูกนิมิต*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- PLS-SEM. *Management Science Letters*, 8(5), 483-496.

